

Рецензия

от д.ф.н. Стоян Панайотов Буров – професор във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“,
на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен ‘доктор’
в област на висшето образование 2. Хуманитарни науки
професионално направление 2.1. Филология
докторска програма Славянски езици (Морфология на съвременния руски език)

Автор: Енчо Тилев Тилев

Тема: „Категориални и некатегориални значения в руската морфология (В съпоставка с български)“

Научен ръководител: проф. д.ф.н. Стефана Петрова Димитрова

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-1429/12.04.2017 г. на ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Категориални и некатегориални значения в руската морфология (В съпоставка с български)“ за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висшето образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма Славянски езици (Морфология на съвременния руски език). Автор на дисертационния труд е Енчо Тилев Тилев, докторант в редовна форма на обучение към катедра „Руска филология“ с научен ръководител проф. д.ф.н. Стефана Петрова Димитрова.

Представеният от Енчо Тилев Тилев комплект материали на хартиен носител е в съответствие с чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи: молба до ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд; автобиография в европейски формат; диплома за висше образование, степен ‘магистър’; заповед за зачисляване в докторантура; заповед за отчисляване от докторантура; протокол за издържани изпити от индивидуалния учебен план; протокол от катедрения съвет за готовността на кандидата за предварително обсъждане; протокол от предварителното обсъждане; автореферат; декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи; справка за спазване на специфичните изисквания на Филологическия факултет; списък на публикациите; дисертационен труд; списък на публикациите и копие на самите публикации по темата на дисертационния труд; и др.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Енчо Тилев Тилев е завършил специалност руски и немски език (бакалавър) (2011) и актуална българистика (магистър) (2012) в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. От 2013 до 2016 г. е редовен докторант по морфология на съвременния руски език към катедра „Руска филология“ с научен ръководител проф. д.ф.н. Стефана Димитрова. Още като студент в бакалавърската степен започва да изявява своите заложби в областта на филологията: появяват се първите му научни публикации; регистрира участия в различни национални и международни конкурси и фестивали; става стипендиант на Немската служба за академичен обмен (DAAD) и студент по програма „Еразъм“; посещава летни курсове в Държавния институт за руски език „А. С. Пушкин“ в Москва. Владее във висока степен руски, немски и английски език. До този

момент е автор на 23 публикации (някои от тях под печат) и на 10 превода, между които се откроява преводът от немски на капиталния труд на Л. Милетич „Родопските говори на българския език“, издаден от издателство „Изток-Запад“ през 2013 г.

3. Актуалност на темата и целесъобразност на поставените цели и задачи

Темата за категориалните и некатегиоралните значения на морфологичните форми в руския и българския език се отличава със своята постоянна актуалност въпреки натрупаните съпоставителни проучвания. Както се отбелязва в дисертационния труд, „все още липсва руско-българска съпоставителна морфология“, поради което е очевидна нуждата от такова описание (стр. 6). Амбицията на труда е да послужи като основа на бъдещи проучвания в тази област.

Като се вземат за изходна точка теоретичните възгледи на А. Б. Бондарко относно категориалните и некатегиоралните значения в граматиката, се представя панорамна картина на изменяемите части на речта и техните категории в руския език на фона на същите морфологични обекти в българския език. Основната цел е да се опишат възникването и проявленията на некатегиоралните значения, като това се постига чрез последователно, стегнато и прецизно представяне най-напред на категориалната семантика, за да се разграничи, което невинаги е лесно постижимо, категориалното от некатегиоралното при функционирането на морфологичните форми и взаимодействието им с контекстовите елементи: лексика, синтактично обкръжение, междукатегориални връзки. Изхожда се от убеждението, че категориално и некатегиорално се преплитат, защото и едното, и другото са продукт от функцията на съответните форми в контекста. Разликата е в това, че категориалните значения са „собствени“ значения на съответните грамемии, в тях е налице общото значение на съответната категория, което съществува в тях като инвариантен семантичен потенциал. Некатегориалните значения са резултат от „несобствените“ функции на морфологичните категории и макар да имат тясна връзка с категориалната семантика, „те се явяват като страничен резултат, представлявайки тези семантични елементи, които не влизат в знаковото съдържание на формите, но произтичат от него“ (А. В. Бондарко). Категориалните значения, както пише А. В. Бондарко, съвкупно притежават признаците обликаторност, инвариантност, системна релевантност и опора на интегрирана затворена система от формални граматични средства. На фона на изброената съвкупност от признаци, чрез присъствието на които се дефинират категориалните значения, некатегиоралните значения биха могли да се определят и чрез тяхното отсъствие.

4. Познаване на проблема

Авторът демонстрира отлично познаване на въпросите, с които се занимава. От една страна, това е теорията на морфологичните категории на А. В. Бондарко, и то в нейния ранен, „чист“ вариант, от друга страна, това са морфологичните системи на руския и българския език с цялата им сложност и многообразие от форми и значения, и от трета страна, това е обилието от частни и съпоставителни изследвания върху морфологията на руския и българския език. Авторът стъпва върху теоретичните възгледи на А. В. Бондарко, но не се ограничава само с тях – използвани са и авангардни обобщаващи трудове на руски учени от последните двадесет години, напр. трудове на В. А. Плунгян. Доколкото теоретичните възгледи на посочените двама учени твърде се различават, трудовете на В. А. Плунгян са използвани частично и доста предпазливо, без навлизане в тяхната идейна дълбочина.

5. Методика на изследването

Избраният подход на описание напълно съответства на целите и задачите на труда. Можеше да се очаква по-висока степен на теоретичните обобщения. Огромният и разнороден конкретен материал (имена и глагол) е попречил на автора да „изплува“ над него и да достигне до изводи и обобщения, каквито дисертантът има потенциала да направи.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд съдържа увод, три глави, заключение и библиография, обхващаща 710 заглавия.

Важно значение има първата глава „Функционалната граматика в концептуалната парадигма на съвременната лингвистика. Категориалност и некатегориалност в системата на езика“, където се разработват теоретичните основи на труда. Както се отбеляза, в центъра на вниманието е концепцията на А. В. Бондарко за категориалните и некатегориалните значения, разработена още през 70-те години на XX век и след това многократно представяна, доуточнявана и модифицирана. Подобно на разработките на Бондарко и вероятно като следствие от тях в дисертационния труд много повече неща са казани за категориалните значения, макар формулираната цел да изисква обратното. Странно е, че от библиографския апарат, който е толкова старателно подготвен и има основателната претенция да бъде изчерпателен по отношение на приносите на А. В. Бондарко, липсва неговата програмна статия „Категориальные и некатегориальные значения в грамматике“ (в сб. „Принципы и методы семантических исследований“. Москва, 1976). От друга страна, поради маниера на А. В. Бондарко да повтаря от труд в труд едни и същи свои наблюдения и изводи не може да се твърди, че това ощетява в теоретично отношение дисертационния труд. Мога да потвърдя, че концепцията на А. В. Бондарко е представена съвсем пълно, прецизно и добросъвестно. Относно некатегориалните значения тя се свежда до два основни пункта: а) че те са резултат от „несобствените“ функции на морфологичните категории; б) или че същите значения могат да се изразяват и с неграматични, главно лексикални, средства, като изразяването с лексикални средства е възможно, но не е задължително. Предмет на дисертационния труд са некатегориалните значения на морфологичните форми, вторият аспект – изразяването на тези значения чрез лексикални средства или чрез комбинация от граматични и лексикални средства, не е разработен.

Следва да се има предвид още, че некатегориалните значения не са продукт на така нар. частни значения: частните значения имат категориален характер, те са прояви на общото категориално значение в типове значим контекст, докато некатегориалните значения, както вече се отбеляза, са продукт от „несобствените“ функции на категориите, които изискват специален контекст и представляват „нестандартна“ интерпретация на категориалната семантика.

Колкото до тезата, че некатегориалната семантика се отнася към така нар. „скрита граматика“, лансирана, но не съвсем безусловно, от А. В. Бондарко в по-късни негови изследвания (2002) и някак безрезервно приета от автора на дисертационния труд, трябва да се отбележи, че некатегориалните значения, генерирани именно от морфологичните форми, не са криптотипни значения в смисъла на теорията на Б. Л. Уорф и на разработката на въпроса от С. Д. Кацнелсон, който при това има следното афористично изказване: „Грамматиката може да се сравни с айсберг, по-голямата част от който е скрита под водата“ (1972). Б. Л. Уорф посочва като пример за криптотип родът в съвременния английски език, според мене криптотипно значение в българския език е

значението ‘мъжколичност-женсколичност’. В руския език значението ‘одушевеност-неодушевеност’ вероятно също може да се разглежда като „скрита“ категория.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Налага се впечатлението, че в дисертацията теоретичният въпрос за некатегориалните граматични значения не е разработен пространно и в дълбочина. Този въпрос изисква осветляване и във връзка с темата за степента на граматикализация на съответните категории: колкото по-абстрактна е една ГК, толкова по-малка е зависимостта ѝ от лексикалната семантика. По тази причина асемантичните ГК като число и род на прилагателните имена, лице и число на глаголите отразяват само синтактични свойства на езиковите единици. Въпросът може да се постави и в контекста на някои изследвания на руски учени, останали извън вниманието на дисертанта, че критерий за степента на граматикализация може да бъде степента на задължителност на граматичното значение. Някои граматични значения са задължителни във всякакъв контекст – независимо че съответният смисъл вече е експлициран с помощта на други, най-често лексикални, средства; други могат да бъдат изтласквани от контексти, в които са налице техни семантично еквивалентни лексикални средства, срв. напр. в бълг. определителния член, който бива изтласкан в контексти с показателното местоимение.

Сериозно внимание би могло да се обърне и на въпроса за отношението система – контекст (среда – в по-късните изследвания на А. В. Бондарко) – функция на категориите. Изследването и типологизирането на парадигматичния и синтагматичния тип контекст (среда), проучването на взаимодействието с лексикалната семантика на словоформите, на междукатегориалното взаимодействие, защото граматичните значения не са автономни, а се реализират обикновено като съзначения във формите, и на така нар. „категориални ситуации“ е предпоставка за създаването на теория на некатегориалната семантика. Моите очаквания са, че в бъдеще авторът, след като вече е налице това пълно описание на граматичните класове и категории в руския и българския език, ще съумее да продължи теоретичните разсъждения на А. В. Бондарко и да създаде своя теория на некатегориалната семантика.

Втората и третата глава представляват прилежно описание на именните и глаголните категории. Започва се с кратко представяне на съответната част на речта, след това всяка от граматичните категории се представя като система, посочват се категориалните значения, след което вниманието се съсредоточава върху некатегориалната семантика. Осезаема е липсата на достатъчно собствен емпиричен материал, повечето примери са заимствани от други изследвания. Некатегориалните значения се изброяват според тяхното описание в граматичната литература. Приносът на дисертационния труд се състои в това, че тук е направено почти пълно тяхно събрание и описание. Стремещт към всеобхватност в представянето на всички граматични категории, при това чрез постоянни съпоставки с българските им съответствия, една почти непосилна задача пред един млад учен, е довел до това, че е налице добросъвестно и културно извършено описание, което е демонстрация на добрите качества на дисертанта за научна работа от най-висока класа: стабилна базова подготовка, висока писмена култура, яснота и логичност на изложението, обигран научен стил, познаване и перцепция на огромно количество научна литература, придържане към фактологията и т.н. Същевременно обаче не може да не отбележим, че всичко това е до известна степен за сметка на задълбоченото теоретично осмисляне на темата и на намирането на собствената гледна точка. По тая причина и заключението се състои само от две страници и половина.

Въпросът за анализизма като „тип некатегориалност“ е интересен в теоретично отношение, но изисква внимателен анализ върху много конкретен материал. Това би могло да бъде тема на следващи разработки на автора, още повече че некатегориалната семантика (още по-точно преходът от категориално към некатегориално изразяване на граматичната семантика) не е била обект на подобна интерпретация в трудовете на А. В. Бондарко.

Наблюдението, че при категорията залог не се наблюдават прояви на некатегориални значения, трябва да бъде разработено и обосновано. Предлагам на автора да използва като изходна база разработките на В. А. Плунгян и гледището му за залога като интерпретационен тип категория.

Препоръчвам също така теоретично осмисляне на проявите на некатегориалност на значенията на формите с установените в граматичните трудове термини, като транспозиция, конкуренция, неутрализация и под., а също да се вземе отношение по въпроса за техния прагматичен изглед и по въпроса дали това са преносни, модални и т.н. употреби. Много сериозно да се изследват предпоставките на категориалните значения за реализация на некатегориалните значения, както и ролята на другите езикови и ситуативни фактори.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Авторът представя списък от 11 публикации по темата (4 от статиите са под печат). Може да се твърди, че чрез тях е дадена достатъчна публичност на идеите от дисертационния труд. 5 от публикуваните статии са поместени в сборници, 1 в Научните трудове на ПУ и 1 в сп. Българска реч. Една от публикациите е на английски език, а две са на руски.

9. Лично участие на докторанта

Тъй като познавам много добре както теорията на А. В. Бондарко, така и повечето от цитираните трудове, мога да потвърдя, че дисертационният труд изцяло е самостоятелно дело на докторанта. На немалко места е видна и положителната роля на научния ръководител.

10. Автореферат

Авторефератът (36 стр.) прецизно отразява съдържанието на дисертационния труд. Справката за научните приноси включва 4 точки.

11. Критични бележки и препоръки

В хода на изложението бяха изказани някои критични бележки, както и препоръки към по-нататъшната научна дейност на дисертанта, ако продължи да се занимава с тази проблематика.

12. Лични впечатления

Познавам дисертанта, следя с интерес неговите научни изяви и неведнъж съм изказвал задоволството си от него като перспективен млад учен, който има всички предпоставки да изгради висока научна и професионална кариера. Неговата разработка върху елатива в руския и българския език беше първото ми запознаване с творчеството му и аз бях учуден, че толкова млад човек, още студент, е автор на такъв изпипан в научно отношение труд. Качествата на дисертационния му труд потвърждават добрите ми впечатления. Това, което е почти изумително, е, че авторът се е нагърбил да даде картина на цялата морфология на изменяемите думи в руския език, при това на фона на морфологията на българския език, с оглед на една значима, при това с много подводни

камъни тема. Поздравявам проф. Стефана Димитрова за научното ръководство на този труд, който вероятно не би бил такъв, какъвто е, ако не е било нейното участие.

13. Препоръки

Препоръчвам трудът да бъде отпечатан, но не само това. Препоръчвам авторът да продължи заниманията си по темата, за да може да създаде собствена теория на некатегориалната семантика.

Заклучение

Като имам предвид високите научни качества на дисертационния труд, неговата обемност както във формално, така и в съдържателно отношение, а също заявките за бъдещо тематично разгръщане на заложените идеи, предлагам на уважаемите членове на научното жури да гласуват без колебания за присъждането на Енчо Тилев Тилев на образователната и научна степен 'доктор' в област на висшето образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма Славянски езици (Морфология на съвременния руски език). Разбира се, аз също ще подкрепя с положителния си вот присъждането на докторската степен.

29 май 2017 г.

Рецензент:

Проф. д.ф.н. Стоян Буров